

تاریخچه انستیتو روانپزشکی تهران

بخش دوم - به روایت دکتر احمد محیط

دکتر شهرو محسنی⁽¹⁾

[دریافت مقاله: 1394/7/22؛ پذیرش مقاله: 1394/8/7]

مقدمه

بخش اول تاریخچه انستیتو روانپزشکی تهران به روایت دکتر ایرج سیاسی در شماره قبلی مجله روانپزشکی و روانشناسی بالینی ایران چاپ شد (1).

تاریخچه انستیتو روانپزشکی تهران

شانزدهم مرداد ماه 1357، هم‌زمان با فضای انقلابی در ایران، دکتر احمد محیط (تصویر 1) به همراه خانواده، با آرزوی خدمت به ایران و شوق سازندگی به کشور مراجعت کرد. روز پس از مراجعت به ایران، دکتر محیط با دکتر ایرج سیاسی که رئیس انجمن توانبخشی بود، ملاقات داشت و او، دکتر محیط را به‌عنوان مسئول دستیاران روانپزشکی بیمارستان رازی معرفی کرد.

تصویر 1- دکتر احمد محیط

انجمن توانبخشی مشتمل بر یک واحد پژوهش و یک واحد آموزش بود. مسئول واحد پژوهش، دکتر بهمن فزونی (تصویر 2) بود و مطالعه گسترده‌ای را روی همه‌گیرشناسی بیماری‌های روانی در ایران شروع کرده بود که دسترسی به مدارک آن بعداً ممکن نشد. واحد آموزش در دو بخش دستیاری روانپزشکی و آموزش روان‌پرستاری مشغول به فعالیت بود و بخش روانشناسی بالینی در حال راه‌اندازی و بخش آموزش کاردرمانی در حال شکل‌گیری بود. مبنای کار واحد آموزش، تشکیل تیمی متشکل از روانپزشک، روان‌پرستار، روانشناس بالینی و کاردرمانگر¹ بود و استراتژی و رسالت انجمن توانبخشی، ایجاد مراکز جامع خدمات بهداشت روان² برگرفته از طرح معروف کندی³ در زمینه تحول بهداشت روان در آمریکا بود. سه مرکز در شهر تهران دایر شده بود. در مرکز، شرق و جنوب تهران؛ اما راه‌اندازی چنین مراکزی حتی در تهران نیز با موفقیت بالایی همراه نبود. دکتر محمود بهفر و دکتر داریوش ملک‌نیازی از روانپزشکانی بودند که در این مراکز مشغول به فعالیت بودند. مسئول واحد آموزش در سال‌های قبل از پیروزی انقلاب، دکتر کیومرث فرد (تصویر 3) دانش‌آموخته روانپزشکی از آمریکا بود.

پس از انقلاب، شادروان دکتر احمد نظام از طرف شادروان دکتر کاظم سامی، وزیر بهداشت وقت، به سمت ریاست انجمن توانبخشی منصوب شد. در اردیبهشت 1358، مرحوم دکتر کاظم سامی به‌دنبال تقاضای کتبی برخی از دستیاران، از دکتر احمد محیط دعوت کرد تا

(1) روانپزشک، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی - درمانی ایران، مرکز تحقیقات بهداشت روان. تهران، خیابان ستارخان، خیابان نیایش، خیابان شهید منصور،

دانشکده علوم رفتاری و سلامت روان - انستیتو روانپزشکی تهران. دورنگار: 021-66506862 E-mail: shona5_md@yahoo.com

¹ community mental health teams

² community mental health centers

³ Kennedy

به پاس تلاش‌های دکتر ایرج سیاسی و همکارانشان در انجمن توانبخشی، سال 1356 (سال آغاز به کار واحدهای آموزشی و پژوهشی انجمن) نقش بست. آرم یا نشان‌واره انستیتو توسط دکتر محیط طراحی شده است. نمادهای به کار رفته در این نشان‌واره، حال و هوای فضای انقلابی آن سال‌ها را تداعی می‌کند؛ زنجیرها از یک سو به زنجیر استبداد و از سوی دیگر به زنجیر بسته شده به پای بیماران مبتلا به اختلالات روانپزشکی اشاره دارد و لاله‌ها نیز در دو معنا به کار گرفته شده‌اند؛ یکی نمادی از خون شهیدان وطن و دیگری لاله‌ای که باید به جای زنجیر، به پای بیماران روانپزشکی بسته شود و همه این‌ها با مصرعی از شاعر پرآوازه و اندیشمند ایرانی، مولوی مزین می‌شود: «تن ز جان و جان ز تن مستور نیست».

تصویر 4- نشان‌واره انستیتو روانپزشکی تهران

بدین ترتیب انستیتو روانپزشکی تهران از سال 1358 به‌طور رسمی آغاز به کار کرد و فعالیت‌های انجمن به شکلی نو پیگیری شد. در ابتدای فعالیت انستیتو، دکتر کاظم سامی از دکتر احمد محیط برای رفع بحرانی در بیمارستان روانپزشکی سلامی شیراز دعوت کرد؛ به سرپرستی دکتر محیط، تعدادی از دستیاران روانپزشکی (با نمایندگی دکتر محمدعلی دربندی) و روان‌پرستاران انستیتو ظرف مدت 24 ساعت از تهران به شیراز منتقل شده و بحران مذکور را مدیریت کردند. اواخر سال 1358، انستیتو از ساختمانی در خیابان انقلاب، به خیابان آیت‌اله طالقانی، ابتدای کوچه جهان نقل مکان کرد. انستیتو که در ابتدا تحت نظارت معاونت آموزشی وزارتخانه شروع به کار کرده بود در جریان تحولات، به علت مکان جغرافیایی اش، تحت نظارت اداره بهداری منطقه شرق تهران قرار گرفت.

در راستای سیاست عدم تمرکز بیماران در بیمارستان روانپزشکی رازی، انستیتو در پی گسترش مراکز بیمارستانی اش برآمد. در سال 1360، باشگاه وزارت

به‌عنوان مسئول واحد آموزش انجمن توانبخشی مشغول به کار شود و او شرط پذیرش دعوت آنها را رضایت دکتر کیومرث فرد اعلام کرد. دکتر ایرج سیاسی تا سال 1359 در ایران بود و در طی دو سال بعد از انقلاب، دکتر احمد محیط تمامی تلاششان را برای حفظ شأن و حرمت ایشان در انجمن به عمل آورد.

تصویر 2- دکتر بهمن فزونی

تصویر 3- دکتر کیومرث فرد

انجمن توانبخشی در همان اوایل سال 1358 منحل شد ولی با درایت و پشتکار دکتر احمد محیط، واحدهای آموزشی و پژوهشی آن، در دل ساختار جدیدی به نام «انستیتو روانپزشکی تهران» قرار گرفت تا ادامه‌دهنده راه و رسالتی باشد که انجمن توانبخشی با ریاست دکتر ایرج سیاسی آغازگر آن بود.

بدین ترتیب انستیتو روانپزشکی تهران در سال 1358 تحت نظارت معاونت آموزشی وزارتخانه و به ریاست دکتر احمد محیط افتتاح شد، ولی در نشان‌واره (لوگو) انستیتو (تصویر 4)

آورد دکتر ویگ² بودند، ایشان مسئول وقت بهداشت روان (EMRO)³ بودند و این بازدید در سال 1364 انجام شد. [شاید بتوان گفت سفر دکتر ویگ به ایران بهانه‌ای شد تا دغدغه‌ها و ایده‌های دکتر محیط جامه عمل ببوشند. در گفتگوی مفصلی که «رسانه داروپخش» (شماره 55/ سال پنجم/ مهرماه 1364) پیش از بازدید دکتر ویگ از ایران با دکتر احمد محیط انجام داد، نگرش و دیدگاه ایشان به خوبی نمایان است. سی سال پیش که جمعیت ایران حدود چهار میلیون نفر و تعداد روانپزشکان حدود 200 نفر بود، نظرات و پیشنهادات ایشان در این مصاحبه از یک سو شامل «تشکیل تیم روانپزشکی مشتمل بر روانپزشک، روان‌پرستار، مددکار اجتماعی، روانشناس و کاردرمانگر»، «تیاژ مبرم به تشکیل شبکه خدمات روانپزشکی در تلفیق با شبکه بهداشتی - درمانی کشور»، «سطح‌بندی خدمات روانپزشکی از سطح روستا به سطح مرکز استان»، «یجاد مراکز روزانه» و «حمایت از بیماران روانپزشکی در قوانین کار» در جهت بیماریابی و از سوی دیگر «تداوم درمان و حفظ سلامت روانی بیماران روانپزشکی خارج از بیمارستان و در جامعه» بود. دکتر ویگ طرح آزمایشی ادغام بهداشت روان در مراقبت‌های بهداشتی اولیه را در هند انجام داده بود. در طول مدت اقامت یک هفته‌ای او در ایران، به پیشنهاد دکتر احمد محیط، پیش‌نویس برنامه ملی بهداشت روان کشور با هدایت انستیتو روانپزشکی و مشارکت تنی چند از روانپزشکان ایرانی نوشته شد. تهیه‌کنندگان پیش‌نویس برنامه ملی بهداشت روان علاوه بر دکتر ویگ از سازمان جهانی بهداشت عبارت بودند از دکتر احمد محیط (سازمان‌دهنده و دبیر برنامه)، دکتر هاراطون داویدیان (رئیس جلسات)، دکتر محمد صنعتی، دکتر ابوالقاسم حسینی، دکتر نصرت‌اله پورافکاری، دکتر سید حسین فخر، دکتر فریدون مهرابی و روانپزشکان دیگری که توسط دکتر احمد محیط از سراسر کشور دعوت شده بودند.

رسالت یا استراتژی اول این پیش‌نویس، ادغام بهداشت روان در خدمات بهداشتی اولیه⁴ بود. ضمناً این برنامه اولین برنامه تخصصی⁵ بود که در شبکه بهداشت کشور ادغام شد. از سویی، در سال 1364، به‌دنبال تصویب قانون تأسیس وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، آموزش رشته پزشکی که تا آن زمان به عهده وزارت علوم بود به وزارت

کشاورزی بر فراز تپه‌های گیشا (کوی نصر)، در مکانی که امروزه برج میلاد تهران بر آن واقع شده، با حمایت دکتر عباس شیبانی (وزیر کشاورزی وقت) و تلاش دکتر احمد محیط، به انستیتو اختصاص داده و نام بیمارستان شهید اسماعیلی بر آن گذاشته شد. سپس باشگاه ساواک، واقع در کیلومتر 7 جاده مخصوص کرج، در زمان نخست وزیری شهید محمد علی رجایی و با وساطت مرحوم شگرف نخعی، به انستیتو ملحق و نام بیمارستان شهید نواب صفوی بر آن گذارده شد. شهید رجایی در برگه مجوز تأسیس این بیمارستان این جمله را مرقوم کردند: «برای بیماران مستضعف روانی مبارک باشد». نام فعلی این مرکز، «مرکز آموزشی درمانی روانپزشکی ایران» است.

از دیگر فعالیت‌های دکتر احمد محیط در زمان تصدی ریاست انستیتو روانپزشکی تهران، برگزاری جلساتی با دستیاران روانپزشکی شب‌های یکشنبه در مطب بوده است. در این جلسات مباحث بین رشته‌ای از فلسفه و ادبیات مورد مطالعه قرار می‌گرفت.

برنامه سطح‌بندی خدمات بهداشتی در قالب «خدمات بهداشتی اولیه¹» به صورت آزمایشی (پایلوت) در دو منطقه ایران، قبل از پیروزی انقلاب (سال 1356) آغاز شده بود و دکتر محمدعلی برزگر، دکتر حسین ملک‌افضلی، مرحوم دکتر کامل شادپور و مرحوم دکتر سیروس پله‌رودی از فعالان انجام طرح پایلوت بودند. در جوامعی مثل شوروی سابق و چین، از بین مردم هر منطقه، افرادی بومی بودند که به سایر مردم، خدمات بهداشتی ارائه می‌کردند؛ ایده بهروز تا حدودی از این جا شکل می‌گیرد اما باید خاطر نشان کرد که پایه‌گذار مفهوم (concept) بهروز در ایران، دکتر فریدون رهنما است.

با پیروزی انقلاب، برنامه مذکور در سطح پایلوت متوقف ماند تا اینکه در زمان اولین دوره وزارت دکتر سید علیرضا مرندی، به صورت یک طرح ملی و کشوری به اجرا درآمد. موفقیت این طرح که یکی از برجسته‌ترین رویدادها در تاریخ پزشکی ایران در سال‌های بعد از انقلاب است مرهون تلاش‌های دکتر حسین ملک‌افضلی، مرحوم دکتر کامل شادپور و مرحوم دکتر سیروس پله‌رودی در همراهی با دکتر سید علیرضا مرندی بود.

پس از اجرای این طرح عظیم، اولین شخصی که از سازمان جهانی بهداشت، پس از انقلاب از ایران بازدید به عمل

² Wig³ Regional Office for the Eastern Mediterranean⁴ integration of mental health in primary health care system⁵ vertical¹ Primary Health Care

این نشست‌ها تبیین برنامه‌های جدید برای رسالت نوین وزارتخانه بود. در فاصله شش ماهه بین طرح آزمایشی شهرضا و ساوجبلاغ، دکتر محیط برای اجرایی کردن برنامه ادغام بهداشت روان در خدمات بهداشتی اولیه در سایر کشور، سفرهایی (در چارچوب نشست‌های 15 روزه) به استان‌های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، کرمان، فارس، سیستان و بلوچستان و هرمزگان داشت. در نشست شهر کرمان که نحوه اجرای این برنامه ملی توسط دکتر احمد محیط تبیین می‌شد، دکتر جعفر بوالهروی به عنوان معاون بهداشتی دانشگاه علوم پزشکی اصفهان شرکت داشت. بعدها دکتر جعفر بوالهروی در انجام پایلوت ساوجبلاغ نیز نقش به‌سزایی داشتند. سال 1366 آموزش به‌روزها برای انجام برنامه ادغام بهداشت روان در خدمات بهداشتی اولیه آغاز شد و از آنجا که طرح آزمایشی به خوبی در حال پیشرفت بود، به‌طور هم‌زمان در سراسر کشور اجرایی شد.

تا سال 1369، فعالیت‌های یادشده در انستیتو روانپزشکی تهران به ریاست دکتر محیط ادامه یافت تا اینکه او پس از 11 سال از ریاست انستیتو معاف شده و دکتر سید احمد واعظی به این مقام منصوب شد.

سپاسگزاری

با سپاس مجدد از استاد گرامی، جناب آقای دکتر جعفر بوالهروی، رئیس دانشکده علوم رفتاری و سلامت روان-انستیتو روانپزشکی تهران که فرصت مصاحبه و نگارش این مهم را به من سپردند.

[بنا به اظهار نویسنده مسئول مقاله، حمایت مالی از پژوهش و تعارض منافع وجود نداشته است].

منابع

1. Mohseni S. History of Tehran Institute of Psychiatry (Part 1). Iran J Psychiatry and clin Psychol. 2015; 274-276. [Persian]

بهداشت، درمان و آموزش پزشکی واگذار شد و در این راستا، دانشگاه‌های علوم پزشکی ایجاد شدند و در سال 1365، انستیتو روانپزشکی تهران، زیرمجموعه دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ایران شد.

برای اجرایی شدن برنامه ملی ادغام بهداشت روان در خدمات بهداشتی اولیه، نیاز به انجام آن به صورت آزمایشی (پایلوت) بود؛ سه شهر انتخاب شدند، یکی شهرکرد به پیشنهاد دکتر بیژن صدری‌زاده (معاون بهداشتی وقت وزارتخانه)، دیگری شهرضا و سومی ساوجبلاغ.

هنگامی که طرح پایلوت شهرکرد به‌عنوان بخشی از برنامه ملی، با حضور و همت زنده‌یاد دکتر داود شاه‌محمدی در حال انجام بود، دکتر اسماعیل اکبری رئیس وقت دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، در سفری به ژنو با دکتر نورمن سارتوریوس¹ که در آن زمان رئیس بخش بهداشت روان سازمان جهانی بهداشت بود، ملاقات کرده و پیشنهاد برگزاری یکی از نشست‌های بهداشت روان سازمان جهانی بهداشت با میزبانی اصفهان را مطرح کرد. به‌دنبال این امر، تصمیم گرفته شد که طرح پایلوت دوم در شهرضا از شهرستان‌های استان اصفهان برگزار شود. دکتر محیط در دو سفر به اصفهان با همکاری جمعی از روانپزشکان دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، مقدمات انجام این طرح آزمایشی را فراهم کرد. این مهم، در جریان نشست مذکور مورد توجه چشمگیر شرکت‌کنندگان قرار گرفت. طرح آزمایشی سوم حدود 6 ماه بعد در ساوجبلاغ شروع شد (تصویر 5).

شکل 5- دکتر احمد محیط هنگام آموزش مستقیم به به‌روزان در محل خانه بهداشت

در همین موقع، وزارتخانه جدید شروع به برگزاری نشست‌های 15 روزه در استان‌های مختلف کرده بود، هدف از

¹ Norman Sartorius